

HÖLÖ KYRKA

**Kyrkokaraktiseringsprojektet i Strängnäs stift (2002-2008)
Uppdragsgivare: Strängnäs stift. Utförare: arkindus (2007)**

Kulturhistorisk karakterisering och bedömning av Hölö kyrka
Hölö socken, Hölö kyrka 1:1, Strängnäs stift, Södertälje kommun, Stockholms län,
Södermanland

Arkindus
Jean-Paul Darphin
Byggnadsantikvarie FK, KKA, ICCROM

Rapport: 2007:04

Beskrivning och historik

Kyrkomiljön

Kyrkans läge åt öster får sin förklaring av att socknen tidigare varit delad i två socknar; med Överhölö kyrka och Ytterhölö kyrka. Någon kilometer norr om Hölö centrum ligger **Överhölö kyrkoruin** (S:a Lucia). Överhölö byggdes på 1100-talet men stod öde redan 1575. Hölö kyrka ligger i anslutning till ett öppet odlingslandskap där åkrarna utgörs av gammal sjöbotten och bevuxna högar av fd. holmar och öar. Drygt en kilometer öster om kyrkan utsträcker sig Nora fjärden, en urgammal förbindelse mot Mälaren i norr och Östersjön i söder. Nedanför kyrkan i väster ligger den lilla Kyrksjön. Hölö stationssamhälle ligger ett par kilometer väster om kyrkan. Miljön kring kyrkan har föga förändrats sedan 1800-talet. Kyrkplatsen utgör en kulturhistoriskt välbevarad miljö och nära kyrkan ligger flera äldre byggnader.

Kyrkoanläggningen

Hölö kyrka är anlagd på en förhöjning, invid östra stranden av Kyrksjön. Terrängen kring kyrkan sluttar nedåt i öster, väster och söder. Den kraftiga slutningen jämkas på vissa platser av terrasserande murar, runt kyrkan och mot sjön. Kyrkans sockel följer terrängen, och blottas i dagen. Tornets västra sida är vänt mot vattnet och ingångarna i väster och söder är försedda med trappsteg.

Kyrkogården är anlagd huvudsakligen söder och norr om kyrkan, gravar förekommer dock också i öster. Den äldre delen av kyrkogården omgestaltades på 1790-talet i samband med ombyggnaden av kyrkan. År 1926 skedde en mindre utvidgning, troligen i nordost. En större utvidgning genomförde 1955 mot norr, nedanför kyrkan. Den nya delen omgärdades i norr och väster med granhäck, medan en förlängning av den befintliga stenvuren utfördes på östra sidan.

Den äldre delen av kyrkogården omges på alla sidor av gråstensmurar som delvis har torvtäckning. Stenvuren på östra sidan är förlängd mot norr. Höga lövträd är planterade kring hela kyrkogården, på insidan längs med muren. I höjd med kyrkans kor ligger i öster huvudingången till kyrkogården. Den inramas av höga putsade grinstolpar som bär grindar och minnestavlor. Ingången breddades 1998 och i samband med detta flyttades stolparna. Även i södra delen av kyrkogården, mellan gamla likboden och sockenstugan finns en infart inramad med putsade stolpar och norra delen av kyrkogården har en infart i öster. Alla grindstolpar har samma karaktär. Vinkelräta grusalléer löper mellan gräskvarteren samt mellan kyrkogårdens infarter och kyrkans huvudingång i södra långväggen. Den äldre delen av kyrkogården, kring kyrkan, har större, delvis sluttande, gräskvarter utan tydliga avgränsningar. På södra sidan i väster finns ett antal stenvurar som bildar terrasser för att utjämna nivåskillnaderna. Även på norra sidan, närmast kyrkan, är marken terrasserad med stödmur. Gravstenarna ligger på rad i nordsydlig riktning. I den nordostliga delen av kyrkogården ligger en minneslund.

Nedanför tornet, i väster, står ett bårhus med spritputsade väggar avfärgade i gult och vitt. Det har ett högt karnisformat tak täckt med falsad plåt; byggnaden uppfördes 1926, samtidigt som en mindre utvidgning av kyrkogården. En äldre likbod av timmer står ännu utanför södra infarten.

Kyrkan

Hölö äldsta kyrka anses ha tillkommit mot slutet av 1100-talet eller början av 1200-talet. Den medeltida kyrkan som uppfördes på platsen bestod av ett rektangulärt kyrkorum med sakristia i norr, vapenhus i söder och torn i väster. Vid 1400-talets mitt revs det ursprungliga tornet för att ersättas

med ett nytt större torn som var lika brett som långhuset. Detta torn består ännu men dess ursprungliga tak ersattes på 1750-talet med nuvarande huv.

Den gamla kyrkan ansågs så småningom vara för trång och 1792 revs hela långhuset för att ersättas med ett nytt, bredare och längre. Den nya kyrkan, som anslöt till det medeltida tornet, döptes till Fredrik Adolf kyrka och invigdes 1796. Kyrkan ritades av Anders Sundström och arbetet leddes av fortifikationsbyggmästaren Isak Rosenius. Slututförandet avviker till vissa delar från ursprungliga ritningar från 1760-talet. Långhuset uppfördes som en stor rektangulär sal med i öster ett smalare halvrunn kor, det hela täckt av ett tunnvalv av bräder under ett brutet tak täckt med spån. En sakristia uppfördes samtidigt mot norra långväggen, nära koret.

1790-talets omvandling av byggnaden från medeltidskyrka till nyklassicistisk kyrka genom rivning av långhuset var en drastisk åtgärd. Utvändiga ingrepp blev dock därefter begränsade till huvudsakligen underhåll. Undantaget är igenmurningen 1905 av ett fönster i norra långväggens mitt, i samband med återställande av det Stureska gravmonumentet. De största förändringarna har tillkommit i samband med invändiga restaureringar; bl.a 1902 och 1905, 1937 och 1972. I synnerhet 1902-års restaurering, som planerades under slutet av 1800-talet, blev omfattande och präglad av en historicism som avsåg att förstärka kyrkans gustavianska karaktär. Det var då koret och valvet fick sin påkostade utsmyckning.

Kulturhistorisk karakteristik och bedömning

Hölö kyrka med kyrkogård och omgivande bebyggelse har utgjort ett samlat sockencentrum med lång kontinuitet, vid sidan om Tullgarns slott. Kyrkogården har en ålderdomlig prägel med kallmurad stenmur, putsade grindstolpar, bårhus och äldre gravvårdar.

Om kyrkans medeltida ursprung vittnar det kraftiga västtornet med runda blinderingar under takfoten och ribbvalv i vapenhuset. Tornhuven med lanternin från 1750-talet är representativ för sin tid. Långhuset och sakristian som uppfördes på 1790-talet är exempel på välbevarade nyklassicistiska kyrkobyggnader.

Även kyrkorummet har en nyklassicistisk karaktär med putsat tunnvalv, stora stickbågiga fönster, korabsid med altartavla av Pehr Hörberg och samtida läktare i väster. Korabsidens pilasterdekor och takets listverk som tillkom 1902 förstärker den nyklassicistiska karaktären.

Hölö kyrka ingår i ett område av riksintresse för kulturmiljövården; K 3.

Att särskilt tänka på i förvaltning och användning av kyrkan och kyrkomiljön:

- Kyrkan med sitt enskilda och dominerande läge med kringliggande jordbruksbygd utgör tillsammans med sin kyrkogård och kringliggande äldre bebyggelse en samlad och homogen miljö som speglar en tusenårig historia
- Medeltida murverk som ingår i nuvarande kyrka och utgör ett viktigt historiskt dokument över kyrkans byggnadshistoria
- Tornets konstruktion och utformning, som är representativ för 1400-talets kyrkoarkitektur
- Långhusets och sakristians välbevarade exteriörer som är representativa för den stilrena nyklassicistiska sockenkyrkotypen.
- Interiörens bibehållna ursprungliga karaktär som förstärktes genom 1902 års klassiserande restaurering
- Äldre inredningar som härrör från den äldre kyrkan; i synnerhet predikstolen och ljuskronorna
- Gravmonumentet i praktfull renässansstil över Karl Sture är av hög kvalitet och ett av de få i sitt slag i landet. Gravmonumentet speglar också den starka kopplingen som funnits mellan kyrkan och ägarna till Tullgarns slott.
- Kyrkogårdens ålderdomliga karaktär med putsade grindstolpar, kallmurade naturstensmurar, bårhus och äldre gravvårdar.

Källor och litteratur:

ATA; handlingar, ritningar. En kort beskrivning om Hölö kyrka; 1994. Gelotte, G, 2003; Kyrkogården i Hölö – en kulturhistorisk rapport. Hölö kyrka, vård- och underhållsplan; 2005, AIX. Schnell, Ivar, 1971; Hölö kyrkor. Sörmländska kyrkor; Bd 6, [Nr. 76-90]; 1946. Bohn, Erik, 1946; Hölö kyrka:

Fältinventering: 07-10-31

Inventerare: Jean-Paul Darphin, Arkindus

Ansvar kulturhistorisk karakteristik och bedömning: Jean-Paul Darphin,

Datum för bedömning: 07-11-03

Sammanställning: Jean-Paul Darphin, Arkindus.

Fotograf , datum/ år: Jean-Paul Darphin, Arkindus. 07-10-31

Händelslista Hölö kyrka

- 1100 -1200-talen? Kyrka med rektangulärt långhus, sakristia i norr, vapenhus i söder och torn i väster. Exakta årtalet för kyrkans uppförande är ej känt
- 1300-tal Ursprungligt kor rivs och långhuset förlängs åt öster. Troligtvis höjdes långhusets murar vid detta tillfälle. Även ett vapenhus tillkommer i söder?
- 1440-1469 Ursprungligt torn rivs för att ge plats åt ett bredare torn. Tornmurarnas krön dekorerats med runda blinderingar. Valv slås i tornets vapenhus
- 1598 Gravmonument av huggen kalksten över greve Karl Sture och hans maka Karin Jonsdotter tillkommer. Troligen fick den en centralplacering i gla kyrkan. Nedgrävdes under golvet i samband på ombyggnaden på 1790-talet; återupptäcktes 1902
- 1672 Ny predikstol skänks av Ebba Brahe, även ny läktarbarriär.
- 1686 Ny altartavla och malmkrona skänks av A. De la Gardie
- 1688 Tornspiran tas ned och ersätts med en provisorisk huv.
- 1722 Lillklockan skänks till kyrkan av M. J. De la Gardie
- 1739 Klocka gjuts. G. Meijer, Stockholm
- 1743-1756 Reparationer på yttertaket, valv, fönster, sakristia, vapenhus
- 1758-1759 Tornet kröns med huv och lanternin. Ritningar O. Liding, Stockholm
- 1767-1768 Ny sjustämmig orgel, byggd av J. Westervik, skänks av J. Grüner. Ytterligare en läktare uppförs i väster, nu fanns det en övre och nedre läktare
- 1771 Klocka gjuts, hos G. Meijer, Stockholm
- 1792-1796 Stora delar av kyrkan rivs, tornet behölls. Kyrkan får nytt större rektangulärt långhus med tunnvalv och smal halvrunn korparti i öster samt brutna takfall och stickbågiga fönsteröppningar. Kyrkans huvudentré förläggs i söder och sakristia i norr. Ny bänkinredning, altarring och läktare, orgeln överförs fr. gla kyrkan. Länsbyggmästare A. Sundström, Nyköping. Ombyggnationen initieras av Fredrik Adolf. Kyrkogården omgestaltas, parallellt med kyrkans förnyelse
- 1807 Ny altartavla, målning av Per Hörberg fr. 1796 föreställande Nattvarden, skänks av F. Adolf. Uppsattes 1807
- 1818 Lillklockan gjuts av Gerhard Horner
- 1825 Storklockan omgjuts av S. C. Grönwall
- 1842 Ny predikstol tillkommer
- 1860 Ny orgel ersätter 1767-års orgel, även ny orgelfasad. Orgelbyggare Fogelberg
- 1892 Grundförstärkning av koret
- 1902 Långhusets tunnvalv tillförs listverk och fältindelningar samt målningar. Koret skiljs från långhuset genom en triumfbåge och korets golv höjs. Korets väggar och valv utsmyckas med murade pilastrar, ribbor och attribut. Ny altarring med svarvade balusterdockor, ersätter den fr. 1790-talet. 1672 års predikstol återuppsätts. Interiören målas om, ny färgsättning. Ark. Bror Almkvist

Gravkammare med Stureska gravmonument upptäckts under kyrkogolvet.
Gravmonumentet omplaceras 1905 intill kyrkans norra långvägg

- 1903 Reparation av orgeln, utförs av Åkerman & Lund
- 1905 I samband m. restaurering av Stureska gravmonumentet och dess placering mot norra långväggen, utförs; bättring av kalkade ytor, bättring av målningar på bänkar, igenmurning av fönster, i norr, ändring i bänkinredningen kring monumentet. Ark. R.S. Enblom
- 1924-1926 Utvidgning öster om kyrkogårdsmuren fram till vägen, norr om allén. Ett bårhus uppförs väster om kyrkan. Ark Westerbergt
- 1925 Reparationer av sprickbildningar; insättning av ankarjärn; omputsning, avfärgning. Ark. O. Leijonhufvud, byggmästare A. Lidner
- 1929 Ommålning / avfärgning ytor: Kulörer: gul på väggar och tak; gråvit i fönstersmygar och på taklist, vitt under läktaren, Ark. K.M. Westerberg
- 1937 Ny yttertrappa av granit uppförs vid västra entrén; även ommålning av tak och renovering av portar. Vapenhuset får nytt golv och trappa av kvadratiska tegelplattor; pärlspåntpanel ersätts med "spräckpanel"; putsade ytor restaureras. Vapenhus och sakristia; avfärgas. Långhuset får nytt stengolv av Edebymarmor framför koret. Slutna tvärbänkar återskapas längst fram i koret. Ändring av innerdörrar; glasspeglar ersätts med träspeglar. Ommålning av snickerier. El-uppvärmning införs. Ark. Ove Leijonhufvud
- 1938-1939 Ny orgel med 17 stämmor, gamla fasaden från 1860 återanvänds. Orgelfirman Mårtensson, Lund
- 1942 Utvidgning av kyrkogårdens södra ingång; grindstolparna flyttas
- 1946 Ny dopfunt av sten utförd av S. Rooth
- 1951-1952 Installation av el-belysning; vägg- och hänglyktor
- 1951-1955 Utvidgning av kyrkogården; norr om befintlig kyrkogård. Länsträdgårdsmästare Gösta Johansson
- 1958-1960 Grundförstärkning av koret; rengöring / lagning / omputsning m. KC-bruk; avfärgning av fasader; ommålning av fönster och dörrar. Även rengöring / lagning / omputsning / avfärgning av invändiga ytor. Ark. Ragnar Jonsson; konstnär. Hjalmar Gustafsson
- 1961 Restaurering av bårhus? och grindstolpar
- 1972-1973 Inredning av utrymme under orgelläktaren; omklädningsrum, toalett, förråd. Ark. Åke Porne
- 1989-1990 Byte av all takplåt; ersätts m. svart plastisolbehandlad plåt. Lagning av putsskador, avfärgning av samtliga väggytor; ommålning av fönster och dörrar. Även avfärgning av bårhuset

Bildsammanställning Hölö kyrka

01	Tornet	V
02	Koret, långhuset och sakristian	SO
03	Kyrkan och södra delen av kyrkogården	S
04	Kyrkan med till vänster gla. sockenstugan och likboden	S
05	Kyrkan och gamla delen av kyrkogården	SO
06	Östra infarten och i norr infarten till nya kyrkogården	SO
07	Södra portalen	S
08	Bårhuset fr.1926	SO
09	Tornets vapenhus	O
10	Ribbvalvet över tornets vapenhus	
11	Läktaren och innerdörrarna mot vapenhuset	O
12	Kyrkorummet	SV
13	Stureska gravmonument	S
14	Stureska gravmonument, detalj	O
15	Kyrkorummet fr. läktaren	V
16	Orgelfasaden	SO
17	Koret	V

B 01 - Tornet fr. V

B 03 -Kyrkan och södra delen av kyrkogården fr. S

B 07 – Södra portalen fr. S

B 02 – Koret, långhuset och sakristian fr SO

B 05 – Kyrkan och gamla delen av kyrkogården fr. SO

B 06 – Östra infarten och i norr infarten till nya kyrkogården fr. SO

B 17 - Koret fr. V

B 11 - Läktaren och innerdörrarna mot vapenhuset fr. O

B 12 - Kyrkorummet fr. SV

B 14 – Stureska gravmonument, detalj

B 16 – Orgelfasaden fr. SO

B 13 – Stureska gravmonument fr. S

B 09 – Tornets vapenhus fr. O

B 08 – Bårhuset uppfört 1926 fr. SO

B 10 – Ribbvalvet över tornets vapenhus